

DE BUREN VAN HET SINT-VEERLEPLEIN

Een microstudie naar de organisatie, participatie en interactie van een Gentse gebuurte in de zeventiende en achttiende eeuw

Josie Vranken

Het stedelijk leven was in de vroegmoderne tijd doorgelicht van allerlei inclusieve en exclusieve processen.¹ Gentenaren hadden een gelaagde identiteit, die ze onder meer opbouwden met bouwstenen van verwantschap, afkomst, politieke instituties, beroep, socio-economische status, gender, leeftijd en religie. Via het verenigingsleven organiseerden ze zich in gemeenschappen, zoals ambachten, gilden, rederijkerskamers of broederschappen.² Een bijzonder type gemeenschap vormde zich op basis van geografische criteria. De stad Gent was sinds de late middeleeuwen in territoriale eenheden georganiseerd. Ze bestond uit zeven parochies, die vanaf 1572 tot aan het eind van het ancien régime in achttien wijken waren verdeeld.³ Deze wijken waren op hun beurt in gebuurten opgedeeld, die vastgelegde eenheden vormden op het straatniveau.⁴ Ze waren zelden groter dan een straat met bijhorende steegjes en soms bestond één straat zelfs uit meerdere gebuurten.⁵ Tijdens de 16de eeuw namen ze in aantal toe en besloegen ze steeds kleinere geografische oppervlaktes. Vanaf de 17de eeuw werden het aantal en de omvang van de gebuurten meer stabiel en was heel de Gentse stad in gebuurten verdeeld.⁶ Het totaal schommelde rond de 200 gebuurten.⁷ Het is deze kleinste geografische eenheid die het onderwerp van dit artikel vormt.

¹ A. S. Brett, *Changes of state: nature and the limits of the city in early modern natural law*, Princeton, 2011, p. 5.

² M. J. Halvorson en K. E. Spierling, 'Introduction', in M. J. Halvorson en K. E. Spierling (eds.), *Defining community in early modern Europe*, Aldershot, 2008, pp. 1-10.

³ J. Decavele, *Gebuurtenleven en dekenijen in Gent, 14de-20ste eeuw*, Gent, 1992, pp. 13-16.

⁴ G. Van Severen, *Het gebuurte- en dekenijleven te Gent. Vroeger en nu*, Gent, 1977, p. 32.

⁵ Decavele, *Gebuurtenleven*, pp. 19-29.

⁶ R. Bruijnje, 'De gebruiker aan zet: zoektocht doorheen de archieven van de Gentse gebuurten', masterproef, Vrije Universiteit Brussel, 2015, pp. 21 en 27. Het aantal gebuurten was niet stabiel tijdens de vroegmoderne tijd. Tijdens de 17de en 18de eeuw liet het stadsbestuur enkele tellingen uitvoeren. Remco Bruijnje merkt op dat deze tellingen niet steeds geheel betrouwbaar waren, daar ze vooral de gebuurten telden die zich in de kuip van Gent bevonden en die door de stad erkend waren via een reglement. De uitkomsten zijn: 1605: 190 / 1692: 209 / 1697: 194 / 1709: 197 / 1732: 200 / 1766: 214 / 1777: 217 / 1786: 217.

⁷ Decavele, *Gebuurtenleven*, p. 27.

Over het Gentse buurtleven is reeds relatief veel onderzoek verricht. De bedoeling van dit artikel is echter om deze inzichten te koppelen aan een aantal historische debatten over het West-Europese buurtleven. Concreet zal een nog nooit eerder onderzochte casestudy geanalyseerd worden, waarvan de resultaten binnen de heersende debatten zullen geplaatst worden. Inspiratie voor deze aanpak werd gehaald uit de lezing van stadshistorici als David Garrioch, Katherine Lynch, Catherine Lis en Hugo Soly, en historische antropologen zoals Herman Roodenburg.⁸ Daarnaast zoekt dit artikel aansluiting bij de Gentse buurtstudies van Harald Deceulaer en Marc Jacobs.⁹ De casestudy zal de gebuurte van het Sint-Veerleplein behandelen en wil nagaan in welke mate deze Gentse buurt tijdens de 17de en 18de eeuw een actieve gemeenschap was, waarin burens in interactie met het stadsbestuur een rol speelden in de stad. Dit onderzoek heeft een aantal doelen. Ten eerste wil ik nagaan in hoeverre de ontwikkelingen binnen de gebuurte van het Sint-Veerleplein de informatie uit andere buurtstudies bevestigen en in hoeverre ze bepaalde conclusies kunnen nuanceren of aanvullen. In het bijzonder wordt er stilgestaan bij de inclusieve en exclusieve processen binnen de gebuurte. Daartoe zal de participatiegraad binnen de gebuurte bestudeerd worden. Ten tweede wil dit onderzoek ook de participatie van de gebuurte binnen de stad bestuderen, door te kijken naar de interactie tussen de gebuurte en het stadsbestuur. Hiermee wil ik ingaan op het debat over het verval van de sociabiliteit, dat uitgaat van een dichotomie tussen de middeleeuwse eenheid en de moderne individualiteit.

De keuze voor de gebuurte van het Sint-Veerleplein werd gemaakt omwille van haar relatief rijke archief. Het archief over de Gentse gebuurten wordt op verschillende plaatsen in de stad bewaard en werd in 2015 door Remco Bruijnje opnieuw ontsloten en gebruiksvriendelijk gemaakt.¹⁰ Het archief bestaat uit twee delen, namelijk het gebuurtenarchief en het archief van de gebuurten. Deze archieven bevatten respectievelijk de bescheiden die door de gebuurte zelf ontvangen en opgemaakt werden en de bescheiden die uit naam van het stadsbe-

⁸ H. Roodenburg, *Antropologen, historici en de hartslag van het archief*, Amsterdam, 2009, pp. 1-35. – D. Garrioch en M. Peel, 'The social history of urban neighbourhoods', *Journal of Urban History*, 5 (2006), pp. 663-673.

⁹ H. Deceulaer, 'Implicaties van de straat: rechten, plichten en conflicten in Gentse gebuurten (17de-18de eeuw)', *Handelingen der maatschappij voor geschied- en oudheidkunde te Gent*, 50 (1996), pp. 121-147. – H. Deceulaer, 'Stadsbestuur en buurtbewoners in Gent. Interactie, participatie, en publieke opinie, 1658-1668', *Bijdragen en mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden*, 110 (1995), pp. 4-26. – M. Jacobs, 'Sociaal kapitaal van burens. Rechten, plichten en conflicten in Gentse gebuurten (17de-18de eeuw)', *Volkkundig bulletin*, 22 (1996), pp. 149-176. – H. Deceulaer en M. Jacobs, 'Les implications de la rue: droits, devoirs et conflits dans les quartiers de Gand (XVIIe-XVIIIe siècles)', *Revue d'histoire moderne et contemporaine*, 49 (2002), pp. 26-53.

¹⁰ Bruijnje, 'De gebruiker aan zet', p. 1-208.

stuur werden opgesteld in functie van de gebuurten of bescheiden die door de stad ontvangen werden vanuit de gebuurten.¹¹ De resultaten van de primaire bronanalyse zullen in dit onderzoek steeds gekoppeld worden aan de internationale literatuur om een evenwichtig onderzoek te garanderen.

1. Het Sint-Veerleplein: recht en religie

Het Sint-Veerleplein was een centrale en rijke buurt in het vroegmoderne Gent. Een illustratie hiervan is haar mooi afgewerkte en versierde gebuurteblazen. Dit blazen was samen met het archief het belangrijkste bezit van de gebuurte en werd steeds plechtig overgedragen bij aanstelling van een nieuwe deken.¹² Centraal op het blazen is het Sint-Veerleplein te zien, waar Sint-Veerle tussen twee belangrijke gebouwen staat. Links ziet men het Sint-Veerlekapittel en rechts het Gravensteen. De Veerlekerk dient men te situeren waar later de vismijn gebouwd werd.¹³ Het kapittel kende vooral tijdens de late middeleeuwen een bloeiperiode, maar werd in de 16de eeuw verwoest tijdens de godsdienstoorlogen. Wel bleef op het Sint-Veerleplein tot het laatste kwart van de 17de eeuw een kapel in gebruik waar dagelijks een mis gehouden werd.¹⁴ Verder is er op het blazen een kraan te zien, die op de hoek van het plein en de Kraanlei stond. Ook is er een onthoofdingstaferaal te zien, dat verwijst naar de terechtstellingen die op de Hoofdbrug plaatsvonden, op de grens van de gebuurte. Boven het medaillon staat het wapenschild met het Gulden Vlies, dat vermoedelijk naar Filips II van Spanje verwijst. Onder het medaillon staat het stadswapen van Gent. Op de rand van het blazen staat het volgende te lezen: “*TBLASOEN. VAN / S. PHARAHYEDEN / PLAETSE VER / NIEVDT. A° 1. 6. 2. 7.*”¹⁵

Kortom, de identiteit van de buurt werd bepaald door recht en religie, maar ook door haar economische rol, waarbij de vismarkt en de Kraanlei belangrijke

¹¹ Voor het Sint-Veerleplein zijn de meeste van deze bescheiden te consulteren in de leeszaal van de Universiteitsbibliotheek. Maar ook in het stadsarchief en het rijksarchief Gent worden er enkele bescheiden bewaard die horen tot dit archief: Universiteitsbibliotheek Gent (UBG), handschriften, VLBL.HFI.G021.03-05. – Stadsarchief Gent (SAG), reeks gebuurten.

¹² Reglement met aanvullingen, 7 oktober 1624-1873 (UBG, handschriften, BIB. G.006176). – Het blazen wordt momenteel bewaard in het depot van het STAM en was hiervoor in het bezit van het Bijloke museum te Gent.

¹³ M. Gysseling, *Gent's vroegste geschiedenis in de spiegel van zijn plaatsnamen*, Antwerpen, 1954, p. 76. – De woelige geschiedenis van het Veerlekapittel werd recent onderzocht door Annelies Somers, zie: A. Somers, “Amici Nunc Sicet Et Antea”: Een stedelijke parochiekerk en een prinselijk kapittel tussen kerk en wereld in het laatmiddeleeuwse en vroegmoderne Gent: Sint-Niklaas en Sint-Veerle, 1384-1614”, doctoraat, Universiteit Gent, 2016.

¹⁴ A. Somers, ‘Sint-Veerle: het kapittel. Bij de graven van Vlaanderen’, in R. Mantels et al (eds.), *Geloven in Gent: plaatsen van het religieuze verleden*, Gent, 2015, pp. 53-57.

¹⁵ J. Van der Stock (ed.), *Stad in Vlaanderen. Cultuur en maatschappij, 1477-1787*, Brussel, 1991, p. 403.

Afbeelding 1.3 Anoniem, "Gebuurteblazoen van het Sint-Veerleplein," 1624, Gent, in Jan Van der Stock, *Stad In Vlaanderen: Cultuur en Maatschappij 1477-1787*, Brussel, 1991, p. 403.

symbolen waren. Deze bijzondere identiteit maakt, in combinatie met haar relatief goed bewaarde archief, dat het Veerleplein een interessante casestudy is. Maar hoe representatief is het Veerleplein voor het vroegmoderne Gentse buurtleven? Volgens Peter Clark kan men in de vroegmoderne stad nog niet van segregatie spreken. Hij suggereert het beeld van een gemengde stad, waar de verschillende klassen door elkaar leefden.¹⁶ Voor Gent werd deze stelling onderzocht door Dominique Vanneste. Haar onderzoek concludeert dat er in het 18de-eeuws Gent wel sprake was van een zekere ruimtelijke segregatie. Zo stelt Vanneste vast dat de statusverschillen tussen mensen van verschillende straten groter waren dan die tussen mensen die in dezelfde straat woonde.¹⁷ Haar bevindingen

¹⁶ P. Clark, *European cities and towns: 400-2000*, New-York, 2009, pp. 165-166.

¹⁷ D. Vanneste, 'Residential reflection of socio economic patterns in 18th century towns: the example of the town of Ghent', in R. Baetens en B. Blondé (eds.), *Nouvelles approches concernant la culture de l'habitat. New approaches to living patterns*, Turnhout, 1991, pp. 11-20.

nuanceren dus enigszins de stelling van Clark. Een andere studie naar de segregatie in Gent, die wel aansluit bij de stelling van Clark is het onderzoek van Marleen Kin. Zij stelt een heterogeen beeld vast, zonder duidelijke sociale begrenzungen. In elke wijk en elke parochie woonden er zowel arme als rijke mensen, ongeacht het algemene rijkere of armere karakter van de wijk of parochie.¹⁸ Zowel Vanneste als Kin rekenen het Veerleplein tot het rijkere deel van de stad.¹⁹ De opmerking van Clark indachtig, moet men dit gegeven nuanceren. De rijkdom was namelijk niet op heel de buurt van toepassing. Echte segregatie op buurtniveau ontstond pas vanaf het midden van de 19de eeuw.²⁰

2. Civil society en participatie in de buurt

Het thema van buurtparticipatie kan geplaatst worden binnen het debat over het bestaan van een *civil society* in de vroegmoderne tijd. Het concept *civil society* kent verschillende inhouden, maar zelf sluit ik me het meest aan bij Lynch, die *civil society* definieert als een publieke sfeer waarbinnen individuen gemeenschappen vormden, maar waar ook rivaliteit, competitie en ongelijkheid heersten. Ze onderscheidt dit van de formele politieke instituties, waardoor bijvoorbeeld ook vrouwen er een plek krijgen.²¹ Maarten Van Dijk stelt dat men de rol van de centrale en stedelijke overheden in de vroegmoderne steden niet als absoluut mag zien. Die overheden slaagden er niet steeds in om kwaliteitsvolle publieke diensten aan te bieden. Dit probleem werd opgevangen door het bestaan van een sterke *civil society*. Toch mogen de overheid en het middenveld ook niet los van elkaar gezien worden. Zeker de stedelijke overheden maakten volop gebruik van de bestaande *civil society*, bijvoorbeeld voor de ordehandhaving. Hierin lag ook het succes van allerlei verenigingen en gemeenschappen: omdat ze nuttig waren en besparingsmogelijkheden inhielden voor de steden, werd hun voortbestaan gestimuleerd.²²

Ook de Gentse gebuurtten waren gemeenschappen die in de sfeer tussen het publieke en het private meebouwden aan deze *civil society*. In welke mate vorm-

¹⁸ M. Kin, 'Economische transformaties en verarming te Gent in de achttiende eeuw', *Tijdschrift voor Sociale Geschiedenis*, 8 (1982), pp. 34-53.

¹⁹ Vanneste, 'Residential reflection', pp. 11-20.

²⁰ Clark, *European cities and towns*, pp. 165-166.

²¹ K. Lynch, *Individuals, families and communities in Europe, 1200-1800: the urban foundations of Western society*, Cambridge, 2003, pp. 18-19.

²² M. Van Dijk, 'Towards an economic interpretation of justice? Conflict settlement, social control and civil society in urban Brabant and Mechelen during the late Middle Ages and the early modern period', in M. van der Heijden (ed.), *Serving the urban community. The rise of public facilities in the low countries*, Amsterdam, 2009, pp. 62-88.

den zij een inclusieve gemeenschap en in welke mate zijn er sporen te vinden van de ongelijkheid waarover Lynch in haar definitie van *civil society* spreekt? Om deze stelling te testen, zal hieronder de participatie van de buren binnen de buurt van het Sint-Veerleplein bestudeerd worden door te kijken naar het buurtbestuur, de reglementering en besluitvorming en naar de deelname aan de buurtfeesten.

2.1. De buren

Antonius Sanderus, *Flandria Illustrata, Sive Descriptio Comitatus Istius Per Totum Terrarum Orbem Celeberrimi, III Tomis Absoluta. Coloniae Agrippinae: sumptibus Cornelii ab Egmond et sociorum, 1641, p. 69.*

Omdat ik wil onderzoeken welk aandeel van de buurt participeerde binnen de buurt, wordt hier kort een schatting gemaakt van het aantal buren tijdens de onderzochte periode. Uit een bijdrage van Annelies Somers blijkt dat het plein aan het begin van de 17de eeuw een zestigtal huizen telde.²³ Op de gravure hierboven uit het midden van de 17de eeuw staan een dertigtal huizen afgebeeld. De gebuurte werd op deze gravure echter niet volledig afgebeeld, want de gebuurte liep aan de onderzijde van de afbeelding nog door. Bovendien bestonden deze zestig huizen waarschijnlijk uit meerdere wooneenheden. Een woning kon

²³ Somers, 'A Post-reformational Contradiction? The Survival of the Chapter of St. Pharahild in Ghent at the Turn of the 16th Century', *Journal of Early Modern Christianity*, 1 (2014), pp. 3-4.

geheel of gedeeltelijk verhuurd worden, waarbij de huiseigenaar zelf eventueel ook een deel van de woning bewoonde.²⁴ In het archief is slechts één telling van het aantal buren terug te vinden. Ze dateert uit het einde van de 18de eeuw en telt 359 zielen in de buurt.²⁵ Het aantal kinderen hiervan wordt in een andere bron uit dezelfde periode vermeld en komt op 211.²⁶ Wanneer men de 211 kinderen van de 359 zielen aftrekt, blijven er nog 148 volwassen buren of 74 koppels over. Ik wil benadrukken dat deze cijfers slechts een momentopname uit het einde 18de eeuw zijn en dus geen absoluut gegeven vormen. Maar omdat dit de enige bewaarde cijfers zijn uit het hier onderzochte archiefmateriaal, zullen ze als ijkpunt gebruikt worden om een beeld te creëren van het aantal participerende buren in de gebuurte.

2.2. *Buurtbestuur*

De gebuurte van het Sint-Veerleplein vertoonde een structuur gelijkaardig aan de andere reeds bestudeerde Gentse gebuurten. Zo stond er aan het hoofd van de gebuurte een deken, die een schakelfunctie vormde tussen het stadsbestuur en de buurt.²⁷ Specifiek over dekenverkiezingen bestaan er voor het Sint-Veerleplein drie bronnen, ze dateren uit 1757, 1766 en het einde van de 18de eeuw.²⁸ Vermoedelijk werden de stemmingen voor het midden van de 18de eeuw niet bijgehouden, ofwel zijn ze toevallig allemaal verdwenen uit het archief. Uit deze bronnen kunnen enkele conclusies over de verkiezingen getrokken worden.

Ten eerste blijkt dat zowel de stemming als de aanstelling doorging in herberg “De Nieuwe Vismert”.²⁹ Dit nuanceert de stelling van Johan Decavele die zegt dat de stemming in het huis van de aftredende deken gebeurde. Ten tweede waren er tijdens de drie vermelde verkiezingen steeds een beperkt aantal kandidaten en werd de winnaar met overgrote meerderheid van de stemmen verkozen. In 1757 waren er vier kandidaten, waarvan Jacobus Rosse(e)l met 15 van de 21 stemmen won.³⁰ Bij de verkiezing van 1766 won de heer Verbeke het met 14

²⁴ J. Dambruyne, *Corporatieve middengroepen: aspiraties, relaties en transformaties in de 16de-eeuwse Gentse ambachtswereld*, Gent, 2002, pp. 372-376.

²⁵ 4.1.2.2. Bevolkingslijst 1792 (SAG, reeks gebuurten), nr. 128.

²⁶ 4.1.2.1.5. Bevolkingslijst per parochie 1786 Sint-Niklaas (SAG, reeks gebuurten), nr. 128.

²⁷ Decavele, *Gebuurtenleven*, pp. 32-33. – Van Severen, *Het gebuurte- en dekenijven te Gent*, pp. 9-10.

²⁸ Aantekening van het kiezen van een deken en een dekenin 1757 (UBG, handschriften, VLL.HFI.G021.03-05), nr. 30. – Aantekening van het kiezen van een deken en een dekenin 1766 (UBG, handschriften, VLL.HFI.G021.03-05), nr.36. – Proces-verbaal van het kiezen van een deken en een dekenin 18de eeuw (UBG, handschriften, VLL.HFI.G021.03-05), nr. 98.

²⁹ Reglement met aanvullingen 7 oktober 1624-1873 (UBG, handschriften, BIB. G.006176). – Aantekening van het kiezen van een deken en een dekenin 1757, nr. 30.

³⁰ Naam wordt soms met dubbele en soms met enkele ‘e’ geschreven.

van de 16 stemmen van de heer Buyse, die de enige andere kandidaat was. In de stemming op het eind van de 18de eeuw werd de heer Tierens verkozen uit vijf kandidaten met 18 van de 23 stemmen. Het feit dat er nooit echt spannende stemmingen plaatsvonden, sluit aan bij de hypothese van Koen Vervaeke dat er misschien op voorhand een selectie van mogelijke kandidaten gemaakt werd. Uit zijn studie blijkt tevens dat de dekenen steeds een minimum aan bezittingen hadden en, indien dit af te leiden was uit de bronnen, steeds een vrij beroep uitoefenden. Wel mochten de kandidaten niet aan de Raad van Vlaanderen verbonden zijn.³¹ Gontran Van Severen interpreteert deze democratische verkiezingen echter als volksreferenda, waarbij de beste kandidaat uitgeroepen werd. Toch schrijft ook hij dat men democratisch iemand uit de financiële bovenlaag van de buurt koos, want het ambt was onbezoldigd en er kroop veel tijd in.³² Door een interne leider te verkiezen, gaven de burens het beheer van hun gemeenschappelijke belangen uit handen. De deken kon hierdoor met collectieve instemming macht uitoefenen. Jacobs spreekt hier over het symbolisch kapitaal van de deken of van een krediet gebaseerd op geloof en erkenning.³³ Het is duidelijk dat men iemand koos die reeds in aanzien stond in de buurt en op wie men vertrouwde. Het dekenschap was dus een functie met zowel symbolische als reële macht, maar de functie was enkel voor de rijkere burens. Voor het Veerleplein wil ik als hypothese naar voor schuiven dat een beperkte groep burens besliste over het bestuur en het aanstellen van de deken. De deken kwam zelf ook uit deze kleine groep. Men koos niet enkel iemand die financieel sterk stond, maar ook iemand die verantwoordelijk geacht werd en een goede naam had in de buurt.

Naast de deken stond er een dekenin, die ceremoniële taken uitvoerde tijdens feesten en banketten.³⁴ De oudst gekende dekenin uit Gent werd in 1603 verkozen. De tweede volgde volgens de bronnen pas een eeuw later en het gebruik raakte pas echt ingeburgerd vanaf het einde van de 18de eeuw.³⁵ De bronnen van het Veerleplein bevestigen op het eerste zicht deze trend, maar het is moeilijk harde uitspraken te doen over dit thema omdat het archief geen bronnen bevat over vroegere dekenverkiezingen, hoewel die wel plaatsvonden binnen deze gemeente. De studie van de bronnen leert wel dat de dekenin van het Veerleplein eigenlijk niet echt verkozen werd. Ze werd namelijk steeds aangesteld zonder dat er andere kandidates vermeld werden, terwijl dit bij de deken wel gebeurde.

³¹ K. Vervaeke, 'De gebuurten te Gent', masterproef, KU Leuven, 1982, pp. 53-62.

³² Van Severen, *Het gebuurte- en dekenijleven te Gent*, p. 9.

³³ Jacobs, 'Sociaal kapitaal', pp. 150-152.

³⁴ Bruijnje, 'De gebruiker aan zet', p. 22.

³⁵ Decavele, *Gebuurtenleven*, pp. 33-36.

Bovendien werden er opvallend minder stemmen uitgebracht bij de dekeninverkiezing dan bij de dekenverkiezing. Zo werd bijvoorbeeld in 1757 juffrouw Vanderhaege verkozen met 13 stemmen, terwijl er zeker 23 mannen gestemd hadden bij de dekenverkiezing. In 1766 won enige kandidate juffrouw Tergoust met 11 stemmen en eind 18de eeuw werd juffrouw Mortier met slechts 4 stemmen aangesteld.³⁶ Uit andere buurtstudies blijkt dat het vaak ging om de echtgenote of weduwe van een voormalige deken of baljuw.³⁷ Hierover is voor het Sint-Veerleplein echter niets geweten. Naast deze verkozen ambten stelde de deken zelf een aantal medewerkers aan, waarvan de belangrijkste de baljuw en de knaap waren.³⁸ De eerste was de secretaris van de gebuurte en functioneerde als plaatsvervanger van de deken bij diens afwezigheid.³⁹ De knaap wordt door Van Severen omschreven als “*l’homme à tout faire*” van de buurt.⁴⁰ Hij was nachtwaker, raadgever bij straatversieringen, boodschapper en beveldrager van de deken. Daarnaast was hij ook verantwoordelijk voor de straatverlichting, het water voor de brandvoorziening en het strooien van zout in de winter. Bovendien functioneerde hij als levende krant en kon hij lezen en schrijven. Hij was de enige van het buurtbestuur die vergoed werd voor zijn werk.⁴¹

2.3. De buurtvergadering

Nadat hierboven werd nagegaan wie er deel uitmaakte van het buurtbestuur, wil ik in wat volgt bestuderen wat de trends waren bij de buurtvergaderingen. Over het aantal aanwezigen is helaas weinig informatie te vinden in het archief. Er is één lijst bewaard gebleven van de personen die op zo’n vergadering aanwezig waren. Deze is echter ongedateerd en kan door zijn unieke karakter niet met andere lijsten vergeleken worden. De lijst is als volgt opgebouwd: in de linker kolom staat de naam van een persoon, bijvoorbeeld “Verplanken”, in de middelste kolom staat het aantal personen die onder dit gezinshoofd vallen. Bij de naam Verplanken is dit aantal twee, net als bij de meeste andere gevallen. Vermoedelijk staat dit voor de heer Verplanken zelf en zijn echtgenote. In de rechterkolom staat tenslotte het betaalde bedrag. Dit is afhankelijk van het aantal personen in

³⁶ Aantekening van het kiezen van een deken en een dekenin 1757 (UBG, handschriften, VLL.HFI.G021.03-05), nr. 30. – Aantekening van het kiezen van een deken en een dekenin 1766 (UBG, handschriften, VLL.HFI.G021.03-05), nr.36. – Proces-verbaal van het kiezen van een deken en een dekenin 18de eeuw (UBG, handschriften, VLL.HFI.G021.03-05), nr. 98.

³⁷ Bruijnje, ‘De gebruiker aan zet’, p. 22.

³⁸ Decavele, *Gebuurtenleven*, pp. 33-36.

³⁹ Decavele, *Gebuurtenleven*, pp. 33-36.

⁴⁰ Van Severen, *Het gebuurte- en dekenijven te Gent*, 11.

⁴¹ Decavele, *Gebuurtenleven*, pp. 33-36.

de middelste kolom. Iedereen betaalde evenveel, per persoon kwam dit op 10 schellingen en 13 groten. Opvallend is wel dat deze lijst een onnauwkeurigheid bevat. Onderaan de lijst staat er: “maect 30 persoonen, 18_19_6”. Maar wanneer al de aantallen uit de middelste kolom worden opgeteld, komt men aan 37 personen.⁴² Van de ongeveer 74 koppels waren er dus 37 personen aanwezig op een buurtvergadering.

Wat kunnen de bronnen verder leren over deze vergaderingen? Er werden regelmatig verbodsordonnanties uitgevaardigd door het stadsbestuur over de consumptie van bier, brandewijn en wijn op zulke buurtvergaderingen. Bovendien werd het streng verboden aan de gebuurten om aan deze reglementering te ontkomen door hun vergaderingen buiten de stad te houden. Hierop stond een boete van 25 gulden, te verdelen onder de aanwezigen.⁴³ Toch blijkt uit de bronnen dat er op ook op het Veerleplein heel wat afgedronken en gegeten werd tijdens zulke vergaderingen. Dit blijkt onder meer uit twee bewaarde rekeningen van de uitgaven van een buurtvergadering. De eerste rekening dateert van 5 augustus 1656 en is een vrij uitgebreide beschrijving van de kosten die Antonio Vander Schaffelt, een hofmeester van de gebuurte, betaalde aan de herbergier Francois van de Strate. Wie deze hofmeesters waren en wat hun taak exact inhield is onduidelijk. Vervaeke meent dat ze waarschijnlijk instonden voor de praktische organisatie van feesten en banketten.⁴⁴ Er werden allerlei soorten vlees aangekocht, maar ook mosselen en brood. Verder werd vooral veel wijn en bier gekocht. Ook het vervoer van het eten en drinken werd vergoed en de waard en de kok werden uitbetaald. Er waren ook speellieden aanwezig en de vergadering werd gevolgd door een requiemmis. De aanwezige burenen dienden elk 1 gulden en 1 schelling te betalen.⁴⁵ De tweede rekening dateert uit de 18de eeuw en is minder uitgebreid. Ze vermeldt enkel dat Damien Tombur op 5 oktober 1784 betaald werd door de deken van de gebuurte voor vertier dat hij verzorgd had tijdens de gebuurtevergadering.⁴⁶

⁴² Lijst van personen aanwezig op een vergadering 18e eeuw (UBG, handschriften, VLL.HFI.G021.03-05), nr. 97.

⁴³ Bevelschrift van het stadsbestuur over het verbod aan de gebuurten om te vergaderen buiten het stadsbestuur 1766 (UBG, handschriften, VLL.HFI.G021.03-05), nr. 106.

⁴⁴ Vervaeke, ‘De gebuurten te Gent’, pp. 128-131.

⁴⁵ Rekeningen van de deken 1656-1793 (UBG, handschriften, VLL.HFI.G021.03-05), nr. 2.

⁴⁶ Bewijsstukken bij rekening, 1643-1793 (UBG, handschriften, VLL.HFI.G021.03-05), nr. 48.

2.4. Reglementering

Het Gentse buurtleven werd gereguleerd door buurtreglementen. Deze reglementering vormde zich organisch binnen de buurt en vertoonde volgens Decavele veel gelijkenissen tussen de Gentse gebuurten.⁴⁷ Vanaf 1671 waren de Gentse gebuurten verplicht een reglement op te stellen, maar vele gebuurten beschikten reeds vroeger over een reglement.⁴⁸ Zo ook het Sint-Veerleplein, dat in 1624 haar reglement in gebruik nam. In de inleiding van dit reglement wordt bovendien vermeld dat dit een vernieuwde versie is: “*vernieuw int dekenschap van Francoys Soetyns anno 1624*”.⁴⁹ In 1665 werd er een aanvulling op dit reglement geschreven. Hierin werd er gehamerd op het naleven van de sacramenten van de eucharistie en de ziekenzalving. Nalatigheid werd met een boete bestraft.⁵⁰ Het verschijnen van deze aanvulling kan gelinkt worden aan het bewind van Antoon Triest, die tussen 1621 en 1657 een contrareformatorisch beleid voerde in zijn bisdom.⁵¹ Tenslotte bestaat er nog een derde reglement, dat stamt uit de periode 1677-1678.⁵² Net als in andere gebuurten sommen deze reglementen voornamelijk op wanneer men vaste bedragen diende te betalen binnen de gemeente. De belangrijkste betalingen waren ook bij het Sint-Veerleplein de *willecom*, die men betaalde wanneer men zich nieuw in de buurt kwam vestigen, de doodschuld bij het overlijden en de bijdrage te betalen bij aankoop en verkoop van een huis in de gemeente.⁵³

Uit de studie van deze drie reglementerende bronnen van het Sint-Veerleplein kunnen enkele conclusies getrokken worden over het al dan niet maken van sociaal onderscheid tussen de burens. In het reglement van 1624 werd er een onderscheid gemaakt in de te betalen doodschuld op basis van sociale status en leeftijd. Voor mannen en vrouwen die lid waren van de gemeente diende na hun overlijden een doodschuld betaald te worden van minstens 5 schellingen. Voor knechten en dienstmeisjes dienden slechts 2 schellingen betaald te worden. Voor kinderen gold een doodschuld van slechts 2 schellingen.⁵⁴ In het nieuwe regle-

⁴⁷ Decavele, *Gebuurtenleven*, pp. 19-21; 26.

⁴⁸ Decavele, *Gebuurtenleven*, p. 26.

⁴⁹ Reglement met aanvullingen 7 oktober 1624-1873 (UBG, handschriften, BIB. G.006176).

⁵⁰ Beschikking van de Schepenen van de Keure over een aanvulling op het reglement 1665 (UBG, handschriften, VLL.HFI.G021.03-05), nr. 4.

⁵¹ M. Cloet, ‘De kerk en haar invloed’, in P. Janssens (ed.), *België in de 17de eeuw. De Spaanse Nederlanden en het prinsbisdom Luik. Volume 2: cultuur en leefwereld*, Gent, 2009, pp. 11-13.

⁵² Reglement 1677-1678 (SAG, reeks gebuurten), nr. 448.

⁵³ Reglement met aanvullingen 7 oktober 1624-1873 (UBG, handschriften, BIB. G.006176). – Beschikking van de Schepenen van de Keure over een aanvulling op het reglement 1665 (UBG, handschriften, VLL.HFI.G021.03-05), nr. 4. – Reglement 1677-1678 (SAG, reeks gebuurten), nr. 448.

⁵⁴ Reglement met aanvullingen 7 oktober 1624-1873 (UBG, handschriften, BIB. G.006176).

ment van 1677-1678 werd er ook bij het betalen van de *willecom* een leeftijdsonderscheid toegevoegd. Kinderen moesten volgens het nieuwe reglement minder betalen. In dit nieuwe reglement werd nog een ander sociaal onderscheid gemaakt. Zo diende de doodschuld van dienstponeel door hun leidinggevende betaald te worden.⁵⁵

Het reglement voorzag ook boetes bij oproer in de buurt, waarbij de boetes voor lichamelijk geweld hoger lagen dan die voor verbaal geweld. Verder riep de buurt ook op om elkaars begrafenissen bij te wonen. Op afwezigheid stond namelijk een boete van 2 groten. Het verplicht bijwonen van gemeenschapsrituelen zoals begrafenissen kon volgens Jacobs dienen om het sociaal kapitaal van de buurt te reproduceren.⁵⁶ In de aanvulling uit 1665 staat te lezen dat de boete voor afwezigheid bij een begrafenis op 2 groten werd gesteld, net als in andere gebuurten.⁵⁷ Dit zou kunnen wijzen op een poging om meer eenvormigheid te creëren tussen de verschillende Gentse gebuurten na het midden van de 17de eeuw. Deze centralisatie op lokaal niveau valt samen met een toenemende regulering, die volgens een studie van Deceulaer plaatsvond tijdens de tweede helft van de 17de eeuw en zich doorzette aan het begin van de 18de eeuw.⁵⁸ Jacobs ziet dit als een gevolg van de toegenomen interactie tussen stad en buurt.⁵⁹ Ook in het nieuwe reglement uit 1677-1678 kan men sporen van deze toegenomen wisselwerking terugvinden. Het reglement begint met een verzoek vanwege de deken aan de hoogbaljuw en de schepenen van de Keure van Gent. De buurt diende een verzoek in om een goede politie in te richten, net zoals dat in andere gebuurten zou gebeuren.⁶⁰ In de vroegmoderne periode was het politieel apparaat nog erg divers en weinig gecoördineerd. In Gent was er onder meer de baljuw, een gerechtsofficier die het centrale gezag vertegenwoordigde in de stad en verantwoordelijk was voor de ordehandhaving. Hij patrouilleerde echter niet zelf.⁶¹ Daartoe werden er in Gent in het midden van de 17de eeuw twee politie-meesters aangesteld.⁶² In het archief zijn twee reglementen bewaard uit het einde van de 18de eeuw, waarin het stadsbestuur de buurten inlicht over het organise-

⁵⁵ Reglement 1677-1678 (SAG, reeks gebuurten), nr. 448.

⁵⁶ Jacobs, 'Sociaal kapitaal', pp. 153-156.

⁵⁷ Reglement met aantekeningen 7 oktober 1624-1853 (UBG, handschriften, BIB. G.006176).

⁵⁸ Deceulaer, 'Implicaties van de straat', p. 124.

⁵⁹ Jacobs, 'Sociaal kapitaal', pp. 149-176.

⁶⁰ Reglement 1677-1678 (SAG, reeks gebuurten), nr. 448.

⁶¹ F. Vanhemelryck, 'Recht, rechtspraak en ordehandhaving', in P. Janssens (ed.), *België in de 17de eeuw. De Spaanse Nederlanden en het prinsbisdom Luik. VI: politiek*, Gent, 2009, pp. 255-256.

⁶² P. Van Peteghem, 'Politie' in Brugge, Gent, Maastricht en Nijmegen. Een bijdrage tot vergelijkende institutionele stadsgeschiedenis in de Nederlanden', in H. Soly en R. Vermeir (eds.), *Beleid en bestuur in de oude Nederlanden. Liber amicorum prof. dr. M. Baelde*, Gent, 1993, pp. 467-468.

ren van de wacht en regels oplegt over publieke rust en veiligheid.⁶³ De politie waarnaar het Veerleplein in het verzoek vraagt, dient bijgevolg niet begrepen te worden als een institutionele politiemacht, want deze ontstond pas op het einde van de 18de eeuw. Wel vragen ze om een aandacht van boven af voor de goede orde in de buurt.

2.5. *Besluitvorming*

Volgens de secundaire literatuur werden buurtreglementen opgesteld door de dekens en vervolgens op de buurtvergadering meegedeeld. Hier dienden alle burens akkoord te gaan en het document te ondertekenen. Tenslotte moesten ook de hoogbaljuw en de schepenen het document goedkeuren.⁶⁴ Hoe gebeurde deze procedure op het Sint-Veerleplein en wat leert ons dat over de mate van participatie?

Het reglement van 1624 werd maar liefst 53 keer ondertekend. Soms staat er een jaartal bij de naam vermeld, of hun functie "*als deken*" of "*als bailliue*". De jaartallen lopen tussen 1624 en 1845, dus het reglement bleef twee eeuwen in gebruik en werd regelmatig opnieuw ondertekend. Van de gedateerde handtekeningen stammen er elf uit 1624. Een hypothese zou kunnen zijn dat het document doorheen de jaren steeds ondertekend werd door het bestuur van de buurt, met name de baljuw en de nieuw verkozen deken. Om dit na te gaan, werden de handtekeningen vergeleken met een lijst met dekens uit de late 17de en 18de eeuw, die op basis van de boekhouding van de gebuurte opgesteld kon worden. Hier werden echter geen overeenkomsten gevonden.⁶⁵ Ook bij het aanvullend reglement uit 1665 en het nieuwe reglement uit 1677-1678 werden geen overeenkomende dekenamen teruggevonden.⁶⁶

Interessant is dat de hypothese wel opgaat voor de 19de eeuw. Na de heroprichting van de gebuurten in 1804 ging men elke dekenwissel officieel opnemen in het oorspronkelijke reglementenboekje van 1624.⁶⁷ Dit gebeurde vermoedelijk ter legitimatie en om zich in de lijn van de vroegere dekens te plaatsen. Daarom dienden in de periode van 1828 tot 1848 dekens en baljuws te handtekenen onder de oorspronkelijke handtekeningenlijst. Toen er hier geen plaats

⁶³ 2.1.1. Reglementen, 2 december 1790 (SAG, *reeks gebuurten*), nr. 128. – 2.1.1. Reglementen, 3 december 1790 (SAG, *reeks gebuurten*), nr. 128.

⁶⁴ Decavele, *Gebuurtenleven*, p. 26.

⁶⁵ Rekeningen van de deken 1656-1793, nrs. 22 en 46. – Aantekening van het kiezen van een deken en een dekenin 1757, nr. 30.

⁶⁶ Reglement met aanvullingen 1624-1873 (UBG, handschriften, BIB. G.006176). – Reglement 1677-1678 (SAG, *reeks gebuurten*), nr. 448.

⁶⁷ Decavele, *Gebuurtenleven*, p. 50.

meer was, werden er kleine aanvullingen geschreven, waarbij de officiële overdracht van het reglementenboekje en het blazoën aan de volgende deken beschreven werd. Deze laatste ondertekeningen gebeurden in de periode tussen 1853 en 1873.

De onderzochte procedure sluit aan bij de conclusies van Deceulaer, die de besluitvorming in de vroegmoderne Gentse gebuurten onderzocht en concludeerde dat dit op een collectieve en informele wijze gebeurde. De deken voerde een leidende rol, maar had geen monopolie op het bestuur. Besluitvorming was een collectief proces, waarbij mannen en vrouwen, armen en rijken, actief konden optreden. Maar ze hadden niet allen evenveel inspraak. Oudere, mannelijke burenspeelden bijvoorbeeld een belangrijkere rol, omdat men beroep deed op hun levenservaring.⁶⁸ Volgens mij dient het idyllische beeld van collectieve besluitvorming wat genuanceerd te worden, omdat het ook erg selectief van aard was. De besluitvorming was selectief omdat er enkel mannen aanwezig waren en omdat bovendien niet alle gezinshoofden participeerden, maar vermoedelijk enkel de voornaamste burens. Toch meen ik te kunnen stellen dat wel een groot deel van de gezinshoofden van de buurt de reglementen en de aanvulling ondertekenden op het moment dat dit opgesteld en afgekondigd werd op de vergadering. Voor het eerste reglement gebeurde dit elf keer met zekerheid en van een dertigtal ongedateerde handtekeningen kunnen we aannemen dat die contemporain zijn. Dat komt samen op 41 keer, wat opvallend meer is dan bij de aanvulling en het nieuwe reglement. Dit kan verklaard worden omdat dit het eerste reglement was, dat trouwens ook bleef functioneren ten tijde van de aanvulling en na het nieuwe reglement. In 1624 was het ondertekenen dus een extra bijzondere gebeurtenis. Het aanvullend reglement uit 1665 en het nieuwe reglement uit 1677-1678 werden respectievelijk 24 en 25 keer ondertekend. Deze aantallen zijn waardevol en het zou fout zijn om een hoge graad van participatie te ontkennen, maar deze participatie gold vermoedelijk enkel voor een elitaire bovenlaag van de burens. De literatuur die stelt dat alle burens de reglementen in een gebuurte ondertekenden, is volgens mij een te optimistische inschatting.

2.6. *Samen eten en drinken*

Hierboven werd reeds vermeld dat er tijdens de buurtvergaderingen heel wat gedronken en gegeten werd. De gebuurte organiseerde ook daarnaast regelmatig feestelijkheden, die met buurtmaaltijden gevierd werden. Door samen te eten en

⁶⁸ Deceulaer, 'Stadsbestuur en buurtbewoners', pp. 7-9.

te drinken creëert men actief een gemeenschap.⁶⁹ Uit andere buurtstudies is geweten dat in vele gevallen niet iedereen aanwezig was of mocht zijn op deze buurtmaaltijden. Decavele zegt dat dit in sommige buurten via reglementen werd gereguleerd, waarbij voornamelijk kinderen werden geweerd.⁷⁰ In Utrecht kwamen echter ook de arme groepen niet opdagen, daar er voor de maaltijden betaald diende te worden.⁷¹ De studie van deze feestcultuur kan dus opnieuw iets leren over de participatie in de buurtgemeenschap van het Sint-Veerleplein. Om te onderzoeken wie er voor de feestelijkheden betaalde, werden de feesten ter gelegenheid van het aanstellen van een nieuwe deken onderzocht. Die waren niet het enige soort vertier dat de buurt kende, maar andere vieringen werden helaas nooit gedefinieerd in de boekhouding of systematisch gedocumenteerd. De aanstellingsfeesten duurden meestal twee of drie dagen, maar er zijn ook bronnen bewaard die slechts een enkel avondmaal vermelden.⁷² Vaak verschijnen er in de rekeningen uitgaveposten aan speellieden, die soms ook mee aten.⁷³

Bij hun aanstelling betaalden de deken, en soms ook de baljuw en de dekenin een *jonste*. Samen met de overschotten aan inkomsten van de vorige ambtstermijn, de zogenaamde *boni*, dekten zij een deel van de rekening.⁷⁴ Dit maakte dat de maaltijden voor een groot deel een traktatie aan de burenen waren. Het andere deel van de rekening werd gelijk onder de aanwezigen verdeeld.⁷⁵ Hoeveel deze feesten kostten en hoeveel de burenen zelf moesten bijleggen, kon variëren.

In de bronnen werden al de bedragen uitgedrukt in groten Vlaams, wat wordt afgekort als gr. Vl. Het muntstelsel zit als volgt in elkaar: 1 pond Vlaamse groten telt 20 schellingen Vlaamse groten of 240 penningen Vlaamse groten. Hieruit volgt dat 1 schelling 12 penningen telt. Een penning wordt ook wel denier of groot genoemd.⁷⁶ Af en toe werden de geldbedragen echter uitgedrukt in gulden in plaats van ponden. De verhouding zit dan als volgt in elkaar: 1 gulden telt 20 stuivers en 1 stuiver telt 4 oorden.⁷⁷ Om de bedragen uit de bronnen beter te

⁶⁹ C. Lis en H. Soly, 'Neighbourhood and social change in west European cities. 16th to 19th centuries', *International review of social history*, 38 (1993), pp. 15-18.

⁷⁰ Decavele, *Gebuurtenleven*, pp. 32-33.

⁷¹ L. Bogaers, 'Geleund over de onderdeur' doorkijkjes in het Utrechtse buurteven van de vroege middeleeuwen tot in de zeventiende eeuw', *Bijdragen en mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden*, 112 (1997), pp. 351-354.

⁷² Rekeningen van de deken 1656-1793, nrs. 14, 21-23, 25-27, 37, 38 en 81.

⁷³ *Ibidem*, nrs. 23, 25, 27, 31, 37, 38, 81 en 89.

⁷⁴ Decavele, *Gebuurtenleven*, pp. 32-33.

⁷⁵ Rekeningen van de deken 1656-1793, nrs. 14, 21-23, 25-27, 31, 37 en 81.

⁷⁶ J. Dambruyne, 'Mensen en centen. Het 16de-eeuwse Gent in demografisch en economisch perspectief', *Verhandelingen der maatschappij voor geschiedenis en oudheidkunde te Gent*, 26 (2001), p. 5.

⁷⁷ V. Verheyden, 'Numismatiek', *Familiegeschiedenis*, geraadpleegd op 13.07.2016, <http://familiegeschiedenis.be/hulpwetenschappen/numismatiek>.

begrijpen, is het nodig om wat achtergrond te hebben over de prijzen en lonen in Gent tijdens die periode.⁷⁸ Allereerst wil ik aanhalen dat prijzen en lonen enorm plaats- en tijdsgebonden waren. Wat hieronder wordt voorgesteld is slechts een momentopname voor Gent. Begin 17de eeuw verdienden ongeschoolden gemiddeld 20 gr. Vl. per dag.⁷⁹ De gemiddelde graanprijzen op dat moment lagen voor rogge op 174 gr. Vl. per halster en voor gerst op 138 gr. Vl. per halster. Tegen het midden van de 18de eeuw waren deze prijzen enorm gedaald en kostte een halster rogge gemiddeld nog 82 gr. Vl. en een halster gerst 138 gr. Vl.⁸⁰ De graanmaten in Gent waren als volgt verdeeld: 1 mud was 6 zakken, of 12 halsters of 24 veertelen of 48 vaten of 96 achtelingen of 384 pinten. Hieruit volgt dat 1 halster 32 pinten graan waren.⁸¹ De verhouding tussen de traktaties en de bijdragen van de buren werd onderzocht aan de hand van drie rekeningen van meerdaagse feesten uit 1748, 1751 en 1793.⁸² De kosten werden steeds per dag afgerekend en gemiddeld werd de helft door de deken betaald. Ondanks de traktaties dienden de aanwezige buren gemiddeld 20 penningen betalen. Dit kwam overeen met een gemiddeld loon van een ongeschoolde arbeider. Er bestond dus een financiële grens, die niet voor iedereen haalbaar was.

Tot slot kan men zich afvragen hoeveel volk er naar zulke feestelijkheden kwam. Uit de analyse van de rekeningen blijkt dat er in 1748 twee bijeenkomsten waren. De eerste bron bevat geen namen, maar vermeldt dat het voor de buren is en de tweede bron telt 54 aanwezigen.⁸³ Op het feest van 1751 waren de eerste dag 34 personen, de tweede dag 31 personen en de derde dag 36 personen aanwezig. Mits enkele uitzonderingen waren het elke dag dezelfde mensen die opdaagden.⁸⁴ In 1754 waren er 37 aanwezigen, in 1757 30 aanwezigen en in 1766 29 aanwezigen.⁸⁵ Zoals eerder in dit hoofdstuk vermeld werd, waren er veel kinderen aanwezig in de buurt. De aantallen van de aanwezigen op de buurtfeesten zijn veel te laag om ook al deze kinderen te omvatten, dus men kan besluiten dat enkel de volwassen buren aanwezig waren. Er woonden ongeveer 148 volwassen personen in de gebuurte, waarvan er gemiddeld slechts 1/5 deel-

⁷⁸ J. Craeybeckx en C. Verlinden (eds.), *Dokumenten Voor De Geschiedenis Van Prijzen En Lonen In Vlaanderen En Brabant, volume VIII*, Brugge, 1959, p. 5.

⁷⁹ E. Scholliers, 'Lonen te Gent (XVe-XIXe eeuw)'; in J. Craeybeckx en C. Verlinden (eds.) *Dokumenten voor de geschiedenis van prijzen en lonen, volume II deel A: Vlaanderen*, Brugge, 1959, pp. 367; 382-386.

⁸⁰ P. Deprez, 'Graanprijzen te Gent en te Deinze in groten Vlaams (1555-1795)', in J. Craeybeckx en C. Verlinden (eds.) *Dokumenten voor de geschiedenis van prijzen en lonen, volume I*, Brugge, 1959, pp. 62-66.

⁸¹ Craeybeckx en Verlinden, *Dokumenten voor de geschiedenis van prijzen en lonen*, p. 6.

⁸² Rekeningen van de deken 1656-1793, nrs. 23,25 en 81

⁸³ *Ibidem*, nrs. 21 en 23.

⁸⁴ *Ibidem*, nr. 25.

⁸⁵ *Ibidem*, nrs. 27, 31 en 37.

nam aan de feesten. Ik meen dat dit te verklaren is door de financiële grens, want hoewel er getrakteerd werd, moest men toch ook zelf bijbetalen. Zeker wanneer de feesten meerdere dagen en avonden duurden, lijkt het me waarschijnlijk dat sommigen die het financieel moeilijker hadden, het werk hiervoor niet lieten liggen. Toch waren deze feestmaaltijden goedkoper dan het bijwonen van een buurtvergadering.

3. De taken van de gebuurte

3.1. *Debat: modern vs. premodern*

Eén van de voornaamste debatpunten binnen het historisch debat over buurten is het mogelijke verschil tussen premoderne en moderne buurten. Hoewel historici het er over eens zijn dat buurten doorheen de geschiedenis onderhevig waren aan veranderingen, heerst er geen consensus over wanneer deze veranderingen plaatsvonden, wat er de oorzaak van was en wat de impact er van zou zijn. Sommigen laten het verval van het buurtleven reeds in de 16de en 17de eeuw beginnen, wat zou betekenen dat de vroegmoderne tijd gekenmerkt werd door een gradueel aftakelen van de sociabiliteit binnen de heterogene buurtgemeenschappen.⁸⁶

Een klassieke auteur die deze tegenstelling onderbouwde was Ferdinand Tönnies. Hij ontwikkelde eind 19de eeuw de dichotomie tussen *Gemeinschaft* en *Gesellschaft*, waarbij het eerste naar de pre-industriële sociabiliteit verwijst, gebaseerd op interpersoonlijke contacten, en het tweede naar de industriële maatschappij waarbij sociale relaties voornamelijk via instellingen georganiseerd worden. Dit model werd door historici zoals Gideon Sjöberg nagevolgd.⁸⁷ Hoewel dit model veel werd nagevolgd en veel studies beïnvloed heeft, kreeg het ook hevige kritiek en komt het recent steeds meer onder druk te staan. Lis en Soly merkten op dat het buurtonderzoek te sterk focuste op de toegenomen kloof tussen de klassen en het gradueel verval van de sociabiliteit binnen de heterogene buurtgemeenschappen. Is dit verval wel eenduidig als desintegratie van de traditionele solidaire gemeenschap te begrijpen? Met hun onderzoek wilden ze een antwoord bieden op de studies ingericht volgens de ‘traditioneel-modern’-tegenstelling, die zo de historische dimensies van buurten uit het oog dreigen te verliezen. Ze ijveren voor langetermijnstudies rond concepten als *gemeenschap*, *buur-*

⁸⁶ Garrioch en Peel, ‘The social history of urban neighbourhoods’, pp. 663-673.

⁸⁷ G. Sjöberg, *The Preindustrial City: Past and Present*, New York, 1965. – Garrioch en Peel, ‘The social history of urban neighbourhoods’, pp. 663-673.

ten en *solidariteit*, om zo de dichotomie tussen *Gemeinschaft* en *Gesellschaft* te problematiseren. Concreet gaan ze de evolutie van de dagdagelijkse functies van buurten na, met bijzondere aandacht voor de manieren waarop sociale en culturele veranderingen de sociabiliteit en solidariteit in de buurt beïnvloed hebben. Als conclusies gelden dat de hoge migratiegraad in de vroegmoderne tijd de reciprociteitsrelaties tussen burenen niet ondermijnd heeft, dat het privatiseringsproces niet parallel liep met het verval van het straatleven, dat lokale gemeenschappen na de terugtrekking van de hogere klassen alternatieven zijn gaan zoeken voor zelfregulering en tenslotte dat het ontstaan van geografische segregatie een nieuwe gemeenschapsidentiteit creëerde met een nieuwe soort solidariteit. Kortom, de tegenstelling tussen traditionele en moderne gemeenschappen, tussen *Gemeinschaft* en *Gesellschaft* is niet zwart-wit en sommige kenmerken van de ancien régime maatschappij leven nog steeds door.⁸⁸

Vanuit bovenstaand debat wil ik in wat volgt graag de interactie tussen de buurt en de stad bestuderen. Vanaf de 17de eeuw, maar vooral in de 18de eeuw werd het Sint-Veerleplein net als andere Gentse gebuurten meer en meer *ingeschakeld* door het stadsbestuur. Wil dit zeggen dat de buurt haar eigenheid verloor en niet langer een *actor* was, maar een *tool* werd in een meer gecentraliseerd bestuur?

3.2. Impulsen

Tijdens de vroegmoderne tijd bestond er een ambigue relatie tussen de Gentse gebuurten en het stadsbestuur. Deceulaer lichtte de decennia van 1660 tot 1670 uit als een sleutelperiode waarin de relaties tussen de buurt en het stadsbestuur herschikt werden. Deze herschikking zou volgens hem belangrijke implicaties gehad hebben voor de onderlinge verhoudingen binnen de buurt.⁸⁹ Het stadsbestuur wilde ontsnappen uit een economische impasse door meer taken uit te besteden aan de gebuurten om zo geld te besparen.⁹⁰ Deze hypothese wordt ook door andere historici, zoals Decavele en Jacobs, gevolgd.⁹¹ Ook Lis en Soly sluiten zich hierbij aan. Zij benadrukken dat de buurten in de Zuidelijke Nederlanden autonome organen bleven, maar dat ze steeds meer taken opgelegd kregen van het stadsbestuur.⁹²

⁸⁸ Lis en Soly, 'Neighbourhood', pp. 1-11.

⁸⁹ Deceulaer, 'Implicaties van de straat', pp. 123-125; 130-133.

⁹⁰ Ibidem.

⁹¹ Decavele, *Gebuurtenleven*, p. 25. – Jacobs, 'Sociaal kapitaal', pp. 149-176. – Lis en Soly, 'Neighbourhood', pp. 5-8.

⁹² Lis en Soly, 'Neighbourhood', pp. 5-8.

In het gebuurtenarchief en het archief van de gebuurten zijn hier vooral aanwijzingen voor terug te vinden vanaf de 18de eeuw. Zo dateert het bewaarde archief van het Veerleplein voor dit aspect bijna uitsluitend uit de 18de eeuw. Enerzijds is het jammer dat er voor de 17de eeuw amper iets bewaard gebleven is, maar anderzijds kan dit ook als argument beschouwd worden om te stellen dat de interactie vooral vanaf de 18de eeuw sterk op gang kwam. Er zullen vermoedelijk wel bronnen verloren geraakt zijn uit de 17de eeuw, maar toch meen ik dat dit grote verschil in omvang niet zonder betekenis is. De analyse van het archief bevestigt de hypothese dat de interactie ontstond uit een economische verzwakking, waarbij het stadsbestuur probeerde te besparen. Ook het endemische oorlogsgeweld in vroegmodern Gent zorgde voor meer taken voor de gebuurten. Hoewel er vanaf 1667 moeite werd gedaan om de bevolking zoveel mogelijk te sparen van de militaire lasten, door bijvoorbeeld kazernes te bouwen waar de soldaten konden verblijven, werd er tot het eind van het ancien regime nog regelmatig beroep gedaan op de goodwill van de stedelingen om de soldaten te huisvesten en te voeden.⁹³ Schepenen informeerden via brieven aan de dekenen naar het aantal beschikbare plaatsen in de gebuurte.⁹⁴ Begin 18de eeuw werd er aan de gebuurte van de Veerleplaats een brief gestuurd, waarin te lezen staat dat er zes ruiters gelogeed zouden moeten worden in de gebuurte. Deze bron is een aanmaning om de deken hier nogmaals toe aan te zetten, wat aangeeft dat de buurt de opdrachten van de stad niet steeds meteen uitvoerde.⁹⁵ Verder is er voor het Veerleplein een bevelschrift van het stadsbestuur uit het eind van de 18de eeuw bewaard gebleven. Hierin staat dat de dekenen voor hun gebuurte dienden na te gaan welke burenen bereid waren hun huis open te stellen voor gekwetste officieren.⁹⁶

3.3. *Toegenomen taken*

De interactie tussen stad en buurt resulteerde in een uitgebreide taakuitvoering door de gebuurte. De belangrijkste taakeenheden waren ruimtelijke ordening, ordehandhaving, administratie en kleine conflicten.

⁹³ M. P. Gutmann, 'De nasleep van de oorlog', in P. Janssens (ed.) *België in de 17de eeuw. De Spaanse Nederlanden en het prinsbisdom Luik. V1: politiek*, Gent, 2009, pp. 83-92. – R. Van Uytven, 'De steden', in P. Janssens (ed.), *België in de 17de eeuw. De Spaanse Nederlanden en het prinsbisdom Luik. V2: cultuur en leefwereld*, Gent, 2009, p. 235.

⁹⁴ 5.2.2.1 tot 5.2.2.9. Ad hoc taken (SAG, *reeks gebuurten*), nr. 128.

⁹⁵ Attestatie voor het inkwartieren van ruiters, 1709 (UBG, handschriften, VLL.HFI.G021.03-05), 13.

⁹⁶ Bevelschrift van het stadsbestuur voor het inkwartieren van officieren, 1793 (UBG, handschriften, VLL.HFI.G021.03-05), nr. 109.

3.3.1. Ruimtelijke ordening

Er zijn heel wat bronnen bewaard gebleven over de organisatie van de ruimtelijke ordening. Het vinden van fondsen voor grote openbare werken was een probleem voor de stedelijke overheden. Daarom schoven ze tijdens de 17de en 18de eeuw de kosten voor de openbare nutsvoorzieningen door naar de gebuurtten.⁹⁷ Dit was dus inderdaad een besparingsactie. De twee belangrijkste openbare nutsvoorzieningen waren bestrating en verlichting. De bronnen over de ruimtelijke ordening volgden telkens op een ordonnantie vanwege het stadsbestuur, wat aangeeft dat de vraag van bovenaf kwam. Toch is enige nuance nodig. Zo gebeurde het kasseien in 1789 op vraag van de deken.⁹⁸ Bovendien blijkt uit de bronnen dat de gemeente veel moeite deed om de buurt te kasseien. Zo zijn er verschillende rekeningen bewaard gebleven waarin de gemeente kasseien, zand en bezems aankocht. Ook ging er geld naar de arbeid en naar drinkbier voor de arbeiders.⁹⁹ Verder was er een enorme kloof tussen de plannen van het stadsbestuur en het doelgericht handelen van de gebuurtten. Zo waren al de Gentse buurten vanaf 1671 verplicht de straten te vernieuwen, maar kwamen echte initiatieven pas vanaf de tweede helft van de 18de eeuw op gang. Eerst werden er enkele aanmaningen uitgevaardigd om de buurten hiertoe aan te zetten.¹⁰⁰ Veel taken werden vanuit de stad opgelegd aan de buurten, maar dit betekende niet dat de buurten hier meteen gehoor aan gaven. Ze wilden het zelf de moeite waard vinden voor ze de taken uitvoerden. Andere voorbeelden hiervan zijn de ordonnanties over het vrijhouden van de waterwegen en steigers of de ordonnanties over het vernieuwen van de straatnaambordjes, die allebei meermaals gepubliceerd werden omdat er geen gehoor aan werd gegeven.¹⁰¹

Het tweede element van ruimtelijke ordening was de verlichting. Het belang en het gebruik van deze nutsvoorziening nam tijdens de vroegmoderne tijd toe.¹⁰² De omhalingen voor deze uitgaven gebeurden volgens verdeelsleutel van het huisgeld. Dit was een onroerende belasting, waarbij de burens betaalden in

⁹⁷ Deceulaer, 'Implicaties van de straat', p. 129.

⁹⁸ Rekeningen van de deken 1656-1793, nr. 62, 75 en 99 – Staat van inkomsten van de omhaling voor het aanleggen van kasseien 1789 (UBG, handschriften VLL.HFI.G021.03-05), nr. 61. – Bewijsstukken bij rekening 1643-1793, nr. 59.

⁹⁹ Staat van inkomsten van de omhaling voor het aanleggen van kasseien 1732 (UBG, handschriften VLL.HFI.G021.03-05), nr. 18. – Staat van inkomsten van de omhaling voor het aanleggen van kasseien, 1789 (UBG, *handschriften* VLL.HFI.G021.03-05), 61. – Rekeningen van de deken 1656-1793, nr. 46 en 50. – Bewijsstukken bij rekening 1643-1793, nrs. 51 en 52.

¹⁰⁰ Dossier inzake het aanleggen van kasseien 3.1.2, (SAG, reeks gebuurtten), nr. 128.

¹⁰¹ 3.1.1. Reglementen 1786, (SAG, reeks gebuurtten), nr. 128). – 3.1.1. Reglementen.

¹⁰² Clark, *European cities and towns*, p. 195.

verhouding tot de waarde van hun woning.¹⁰³ Men verlichtte de straten in de vroegmoderne tijd met lantaarns en reverbères of reverberen.¹⁰⁴ Deze laatste waren gepolijste holle spiegels, waarin lichtstralen vielen die versterkt teruggekaatst werden.¹⁰⁵ Er is hier weer sprake van bottom-up initiatieven vanuit de buurt. Zo diende de gebuurte in 1776 een aanvraag in om de kleine lantaarntjes op de hoek tussen de Veerleplaats en de Hoge Zonnestraat te vervangen door een lantaarn en een reverbère met twee wiken.¹⁰⁶

3.3.2. Ordehandhaving

De bronnen over de ordehandhaving gaan over de nachtwacht en de brandwacht. Naar het einde van de 18de eeuw toe werd de brandbestrijding steeds beter georganiseerd, met een uitgebreide taakverdeling. Verantwoordelijkheid voor de blusmaterialen en watervoorraden kon bij het dorp of de stad zelf liggen, of bij gilden, kloosters, of zelfs particuliere gezinnen.¹⁰⁷ Ook de gebuurten werden hierbij ingeschakeld, getuige het reglement van 1766. Het reglement bevatte 61 bepalingen en besluit met een lijst waarin per wijk de gebuurten werden opgesomd samen met het aantal brandemmers die daar voorhanden moesten zijn. Het Veerleplein werd vermeld onder de wijk van de Burgstraat.¹⁰⁸ Er bestonden ook brandarmen, maar die mochten enkel gebruikt worden door een verantwoordelijke burger, die door de magistraat aangesteld was. De buurten die aan het water lagen, zoals het Veerleplein, dienden in de winter wakken te voorzien, opdat er altijd bluswater voorhanden zou zijn in geval van brand. Het was de knaap die hiervoor verantwoordelijk werd gesteld.¹⁰⁹

Uit de studie van de bronnen van het Veerleplein valt op dat de problematiek van openbare veiligheid levendig gehouden werd door impulsen van zowel boven- als onderaf. Over de nachtwacht zijn de bronnen helaas slechts spora-

¹⁰³ L. Charles, 'De Gentse registers van het huisgeld als kadastrale bron', *Handelingen der maatschappij voor geschiedenis en oudheidkunde te Gent*, 46 (1992), pp. 154-158. – J. Dambruyne, 'Het stedelijk beleid inzake woning- en stedenbouw', in J. Dambruyne et al. (eds.), *Een stad in opbouw. Gent van 1540 tot de wereldtentoonstelling van 1913*, Tielt, 1992, pp. 45-47. – Staat van inkomsten van omhaling voor het onderhouden van de lantaarns 1789 (UBG, handschriften VLL.HFI.G021.03-05), nrs. 60 en 65.

¹⁰⁴ Clark, *European cities and towns*, p. 195.

¹⁰⁵ S.n., 'Reverbère', De geïntegreerde taalbank, geraadpleegd op 13.07.2016, <http://gtb.inl.nl/>.

¹⁰⁶ Beschikking van de Schepenen van de Keure over het plaatsen van lantaarns 1776 (UBG, handschriften, VLL.HFI.G021.03-05), nr. 42.

¹⁰⁷ M. Ryckaert, 'Brandbestrijding en overheidsmaatregelen tegen brandgevaar tijdens het Ancien régime', in Gemeentekrediet van België (ed.), *Het openbaar initiatief van de gemeenten in België. Historische grondslagen (Ancien Régime)*, Brussel, 1984, pp. 247-251.

¹⁰⁸ 2.2.1. Reglementen (SAG, reeks gebuurten), nr. 128.

¹⁰⁹ 2.2.1. Reglementen (SAG, reeks gebuurten), nr. 128. – Bewijsstukken bij rekening 1643-1793, nrs. 28, 32 en 71. – Rekeningen van de deken 1656-1793, nrs. 41, 49 en 67.

disch bewaard gebleven en vooral van latere datum. Toch kunnen hier twee conclusies uit getrokken worden. Ten eerste bleek dat er een briefwisseling bestond tussen de gebuurten en het stadsbestuur. Uit de bronnen bleek dat de buurt reageerde en repliek stuurde op de taken die de stad hen oplegde.¹¹⁰ Ten tweede bleek er een systeem te bestaan, waarbij de stad gebruik maakte van de buurtindeling om tot een organisatiesysteem te komen en geld te werven voor de nachtwacht.¹¹¹ Eind 18de eeuw stelde het stadsbestuur twee reglementen op over het organiseren van de wacht, publieke rust en veiligheid.¹¹² Deceulaer ziet deze organisatie van de wacht als een logisch vervolg op oudere patronen van semi-formele zelfregulering, waarbij burens elkaar bijstonden bij incidenten. Dit verklaart volgens hem ook waarom veel buurten meteen instemden op de vraag van het stadsbestuur om 's nachts wacht te lopen. Ze verkeerden toen bovendien in de positie om voorwaarden te stellen. Voorbeelden van zulke eisen waren: niet ter verantwoording worden geroepen als rust verstorende soldaten of burgers iets overkwam in hun buurt en de vraag om wapens te krijgen. Bovendien speelde de buurt een grote rol in de uitkomst van juridische vervolgingen en processen. De steun van de buurt bij zulke processen kon beslissend zijn. De buurt kon mensen steunen en helpen als ze een goede reputatie hadden. Maar het werkte ook omgekeerd, want oneervolle personen werden niet geholpen en hun proces kon zelfs negatief beïnvloed worden. Dit verklaart ook waarom poorters die sterker verankerd waren in een lokaal netwerk minder zwaar gestraft werden dan vreemdelingen die geen banden hadden in de buurt.¹¹³ Het top-down initiatief bouwde dus verder op een bottom-up rechtsbescherming.

3.3.3. *Administratieve taken*

De derde taakeenheid bestond uit administratieve taken. Tijdens de 17de en 18de eeuw kwam er een impuls van bovenaf om allerlei tellingen te laten doorvoeren, onder meer over de grootte van de gebuurten, over het aantal gebuurten en over de omvang van de bevolking.¹¹⁴ Daarnaast zijn er ook lijsten bewaard die de

¹¹⁰ 2.1.3. Verslagen (SAG, reeks gebuurten), nr. 128.

¹¹¹ 2.1.2. Financiën (SAG, reeks gebuurten), nr. 128.

¹¹² 2.1.1. Reglementen, 2 december 1790 (SAG, reeks gebuurten), nr. 128. – 2.1.1. Reglementen, 3 december 1790 (SAG, reeks gebuurten), nr. 128.

¹¹³ Deceulaer, 'Implicaties van de straat', pp. 136-141.

¹¹⁴ 4.1.1.1. Lijst van de gebuurten, (SAG, reeks gebuurten), nr. 128. – 4.1.1.2.6. Attestatie over de grootte van gebuurten per parochie 1786, Sint-Niklaas (SAG, reeks gebuurten), nr. 128. – 4.1.2.2. Bevolkingslijst 1792 (SAG, reeks gebuurten), nr. 128.

graanvoorraden, herbergen en wapens telden op buurtniveau.¹¹⁵ Een bijzonder type administratieve bescheiden kwam voort uit de armoedepolitiek in de 17de en 18de eeuw. Armoede was een endemisch probleem in Gent en het stadsbestuur probeerde er met alle macht iets aan te doen.¹¹⁶ Hun acties worden door Soly als actieve top-down politiek geïdentificeerd.¹¹⁷

In 1750 verscheen er vanwege de schepenen van de Keure een reglement voor de gebuurten aangaande vagebonden en bedelaars. Dit reglement schakelde de buurt in als een controleorgaan. De burendienden toe te zien op de aanwezigheid van vreemdelingen in de buurt en op het misbruik van de bepalingen.¹¹⁸ Later, in 1785, volgde er nog een herinnering aan het vorige bevelschrift. Hierin werden de dekens van de gebuurten aangemaand om het vorige reglement na te blijven leven en de armen te controleren en te tellen.¹¹⁹ Verder zijn er in het archief allerlei briefjes bewaard vanwege de gebuurten aan het stadsbestuur. Ze meldden dat er in hun gebuurte geen vreemdelingen gevonden waren, of als er wel waren, hoelang ze er al woonden en wat voor een succesvolle zaak ze bijvoorbeeld hadden. Daarnaast zijn er ook veel briefjes bewaard die de deugdzzaamheid en eerlijkheid van personen uit de buurt bevestigden.¹²⁰ Er werd dus gehoor gegeven aan de gebodsbepalingen van bovenaf. Toch wil ik benadrukken dat het reglement meermaals werd uitgevaardigd. Waarschijnlijk geldt hier dus opnieuw de opmerking dat de top-down macht niet volledig efficiënt was en er een verschil tussen het wettelijke en werkelijke land bestond.

3.3.4. *Kleine conflicten*

Burenruzies waren veelvoorkomend en gingen meestal over gemeenschappelijk bezit. Deceulaer stelt dat het stadsbestuur de conflicten probeerde te bemiddelen en tot akkoorden tussen de buren wilde komen. Zulke bemiddeling behoorde tot het takenpakket van de politiemeesters. Vanaf het midden van de 17de eeuw werden er in Gent twee politiemeesters aangesteld. Ze dienden de bouwwerken, de waterlopen en de wegen te controleren en toe te zien op heimelijkheden,

¹¹⁵ Graan 4.1.4. (SAG, reeks gebuurten), nr. 128. – Herbergen 4.1.5. (SAG, reeks gebuurten), nr. 128. – Wapens 4.1.6. (SAG, reeks gebuurten), nr. 128.

¹¹⁶ Clark, *European cities and towns*, p. 218.

¹¹⁷ H. Soly, 'Economische en sociaal-culturele structuren: continuïteit en verandering', in Jan Van der Stock (ed.), *Stad in Vlaanderen. Cultuur en maatschappij, 1477-1787*, Brussel (1991), p. 40.

¹¹⁸ Bevelschrift van de keizer over de vreemdelingen 1750 (UBG, handschriften, VLL.HFI.G021.03-05), nr. 105.

¹¹⁹ Bevelschrift van het stadsbestuur over het tellen van vreemdelingen 1785 (UBG, handschriften, VLL.HFI.G021.03-05), nr. 108.

¹²⁰ Kleine conflicten 1723 (SAG, reeks gebuurten), nr. 128.

disputen, en de graanhandel aan de Graslei.¹²¹ De politiemeesters kwamen in actie na vraag van de buurt zelf. De buurt deed dus beroep op de bemiddelende rol van het stadsbestuur en vond dit vanzelfsprekend. De burens hoopten meestal ook zelf tot een verzoening te komen, om rechtszaken te vermijden. De buurtbewoners hadden een grote autonomie en konden niet gedwongen worden om een compromis te aanvaarden. Het stadsbestuur speelde zeker een rol en deed voorstellen om conflicten op te lossen, maar deze waren niet bindend. Wel werd de legitimiteit van de magistraat vergroot door succesvol conflicten op te lossen.¹²² Een casus uit de gebuurte van het Veerleplein is die van het afgebrande huis uit 1696.

Het gaat hier om een beschikking van de schepenen van de Keure over het verhuren van een huis, dat diende om soldaten in te kwartieren. Hierover zijn twee bescheiden opgemaakt en bewaard in het archief. Het eerste was een rekwes in naam van de weduwe van Judocus De Smedt, die op 7 januari 1696 aan de heren van de Keure een schadevergoeding vroeg voor een afgebrand huis, dat de deken van haar had gehuurd om soldaten in te logeren. Op 10 januari volgde het antwoord op dit rekwes. De weduwe van Judocus De Smedt bezat een huis in *“het landeken van herodus”*. Dit was een zijstraatje van het Dobbelslot, waar nu het AZ Sint-Lucas gevestigd is. Zij had dit huis verhuurd aan Joannes Vander Meeren, de deken van de gebuurte van het Veerleplein, voor de prijs van 6 ponden per jaar. Dit huis diende om voor de periode van twee tot drie jaar soldaten in te logeren vanaf 1 augustus 1693. Op 15 december brandde een deel van het huis af. De schade werd door metser Gillis Brouckaert en timmerman Gregorius Mignoodt op 26 pond groten Vlaams geschat. Joannes Vander Meeren werd gevraagd deze schadevergoeding te betalen ofwel het huis te herstellen in de staat waarin het verkeerde voor de brand, want de brand zou door zijn toedoen of nalatigheid gebeurd zijn. Hoewel hij hiertoe verschillende keren vriendelijk aangemaand werd, bleef hij echter nog steeds in gebreke. Daarom richtte de weduwe De Smedt zich met haar rekwes tot de Keure. Ze eiste hierin niet enkel de schadevergoeding, maar ook een interest op de schade die zij geleden had en nog zou lijden. Zoals hierboven reeds vermeld, volgde het antwoord van de schepenen van de Keure drie dagen later, op 10 januari 1696. Zij wezen haar verzoek af en raadden haar aan het verzoek aan het regiment van de soldaten te richten. De deken was hier niet aansprakelijk voor. Bovendien was

¹²¹ P. Van Peteghem, ‘Politie’ in Brugge, Gent, Maastricht en Nijmegen. Een bijdrage tot vergelijkende institutionele stadsgeschiedenis in de Nederlanden’, in H. Soly en R. Vermeir (eds.), *Beleid en bestuur in de oude Nederlanden. Liber amicorum prof. dr. M. Baelde*, Gent, 1993, pp. 467-468.

¹²² Deceulaer, ‘Stadsbestuur en buurtbewoners’, pp. 9-11.

ze niet in haar recht te klagen want ze had al die tijd veel meer huur opgestreken dan de normale huurprijs zou bedragen.¹²³

Uit deze bronnen valt te leren dat de burenen het conflict eerst onderling probeerden op te lossen. De vrouw liet zelf de kosten schatten en contacteerde de deken meermaals. De schepenen van de Keure werden pas in tweede instantie ingelicht, wanneer de onderlinge bemiddelingen spaak liepen. Ook zij wilden het conflict in der minne bemiddelen. Ze vonden dat de vrouw de deken onterecht aangeklaagd had. Wel zou ze zich tot de soldaten kunnen richten. Hierbij lieten ze de zaak voor wat het was en ze zouden het niet verder opvolgen. De vrouw zou zelf de soldaten moeten contacteren. Dit sluit aan bij de bovengenoemde bevindingen van Deceulaer. Ook de burenen zelf worden vermeld in de bronnen, al lijken ze geen actieve rol in het proces te spelen. Ze worden vermoedelijk vermeld omdat ze symbolisch wel aan de kant van de deken staan.

3.4. *Top-down of bottom-up?*

Hoe kan men deze geïntensifieerde relatie tussen het stadsbestuur en de gebuurtten begrijpen? Deceulaer stelde vast dat de interactie tussen het stadsbestuur en de buurte niet louter top-down of bottom-up gebeurde. Zo schrijft hij over de ordehandhaving door de buurten: *“door de zwakte van het politioneel en repressie-apparaat lijkt de uitkomst van de vervolgingen in Gent sterk afhankelijk van de bereidheid van de plaatselijke bevolking om verdachten aan te geven, gestolen goederen te herkennen, te helpen bij arrestaties, of te getuigen in processen. Daarom was het stadsbestuur wel verplicht om met de publieke opinie rekening te houden, en was de manoeuvreerruimte van de buurtbewoners vrij groot.”*¹²⁴ Volgens hem was dus ondanks de *Concessio Carolina* uit 1540 en het afschaffen van formele inspraakorganen in Gent toch geen volledig top-down bestuur mogelijk. Het stadsbestuur diende wel degelijk rekening te houden met de bevolking. De burgers uitte zich wegens het ontbreken van formele vertegenwoordiging via informele vormen van beïnvloeding en communicatie.¹²⁵

Er zijn echter ook stemmen die een andere visie verdedigen, namelijk dat het buurtleven in de vroegmoderne tijd steeds meer top-down georganiseerd werd. Garrioch is zo'n verdediger van dit top-downperspectief. Hij bestudeerde de evolutie van de buurten in Parijs op het eind van de vroegmoderne tijd. De buurt-

¹²³ Beschikking van de Schepenen van de Keure over het verhuren van een huis voor het inkwartieren van soldaten 1696 (UBG, handschriften, VLL.HFI.G021.03-05), nrs. 5 en 6.

¹²⁴ Deceulaer, 'Stadsbestuur en buurtbewoners', pp. 18-19.

¹²⁵ *Ibidem*, pp. 5-6; 20.

ontwikkelingen werden volgens hem sterk beïnvloed door de ontwikkelingen in de Franse staatsvorming. De politieke machten werden gecentraliseerd, waardoor de lokale autonomie gradueel afnam. Hiermee vielen ook belangrijke mechanismen van zelfregulatie en mogelijkheden tot socialisatie weg. Garrioch meent dus dat de staat in 18de-eeuws Parijs meer en meer grip op het leven van de mensen kreeg en de buurt steeds minder.¹²⁶ Ook voor Gent werden zulke hypothesen geuit, zo beperkte de *Concessio Carolina* de politieke macht van corporaties die voorheen zorgden voor inspraak en macht van onderaf. Recent wordt dit opnieuw genuanceerd en halen onderzoekers, zoals Anne-Laure Van Bruaene, aan dat het fout zou zijn om het vroegmoderne Gent als een volledig van bovenaf gereguleerde stad te zien, waarbij het bestuur in de handen van een beperkte en elitaire groep lag, die door de centrale overheid gesteund werd. Het stadsbestuur besteedde haar macht uit. Zoals hierboven reeds vermeld, gebeurde dit uit financiële noodzaak. Daarnaast bestonden er nog andere manieren van bottom-up macht. Zo kwam men tot een gepacificeerd model van gereguleerde participatie. Het is binnen dit model dat men de interactie tussen de stad en de buurt dient te plaatsten. Na het midden van de 18de eeuw zou dit model onder druk komen te staan. Samen met de steeds groeiende kloof tussen arm en rijk, steeg ook de nood aan een beter uitgebouwde ordehandhaving en vanaf dan overheersten allerlei top-down initiatieven.¹²⁷

Uit mijn bronanalyse blijkt dat de impuls tot interactie bijna altijd van bovenaf kwam, maar dat deze vaak werd aangevuld met eigen initiatief van de buurt. Bovendien was het slagen van de samenwerking afhankelijk van de goodwill van de gebuurten. Vaak gehoorzaamden ze niet aan verplichtingen die het stadsbestuur hen via ordonnanties oplegde, waardoor deze laatsten meermaals gepubliceerd dienden te worden. Daarom onderschrijf ik de idee van een wisselwerking tussen top-down en bottom-up impulsen.

3.5. *Kosten en baten*

Hoe schatten historici de kosten en baten van deze toegenomen interactie in? Deceulaers conclusie luidt dat de verdeling en uitbesteding van taken aan de buurten belangrijke sociale, financiële en politieke implicaties had en een dynamiek van onderhandeling deed ontstaan. Bovendien zette het een proces van institutionalisering en formalisering in gang. De buurtstructuur werd op heel

¹²⁶ D. Garrioch, *Neighbourhood and community in Paris, 1740-1790*, Cambridge, 1986, pp. 205-256.

¹²⁷ A.-L. Van Bruaene, 'Een religieuze republiek en citadel, 16de-18de eeuw', in M. Boone en G. Deneckere (eds.), *Gent. Stad van alle tijden*, Brussel, 2010, pp. 133-143.

de stad toegepast en men diende overal verplicht een deken aan te stellen. De bevoegdheden van de deken namen toe en hij kreeg een grotere financiële verantwoordelijkheid.¹²⁸ Decavele legt de nadruk op de officiële erkenning van de gebuurten, die ze in ruil kregen voor het verrichten van de extra opgelegde taken. Hierdoor konden ze zich ten volle ontwikkelen.¹²⁹ Van Severen zegt enerzijds nadrukkelijk dat de schepenen in de 17de eeuw geprofiteerd hebben van de gebuurten en *nut en profijt* trokken uit de medewerking van de dekens. Anderzijds ziet hij de *lasten* als iets positiefs, want ze zorgden voor werk en voor geld en maakten van de gebuurten een onmisbare, maar niet officiële, stadsdienst.¹³⁰ Vervaeke is dan weer uitgesproken negatief. Het ging volgens hem louter om eenrichtingsverkeer en hij zegt letterlijk dat de stad van de gebuurten heeft geprofiteerd om de onkosten van personeel, materiaal en onderhoud uit te sparen voor de stadskas.¹³¹ Piet Lenders volgt de visie van Vervaeke en schrijft over “...een afwentelen van bestuurslasten op de belanghebbenden, want al het werk van de buurtdekenijen gebeurde zonder kosten voor de stad”.¹³² Johan Dambruyne bestudeerde specifiek de uitbesteding van de openbare werken en meende dat de burens allesbehalve gelukkig waren met deze maatregel, waardoor het gebod vaak niet nageleefd werd.¹³³ Uit de analyse van de archiefbescheiden van en over het Sint-Veerleplein bleek inderdaad dat de taakeenheid van ruimtelijke ordening een flinke financiële kost betekende voor de gebuurten. Toch hield dit hen niet tegen om de taak steeds te blijven uitvoeren. Jacobs legt de nadruk op het ontstaan van nieuwe conflicten. Zo wijst hij op de spanningen die ontstonden door het inrichten van een moderne verdeelsleutel voor de betalingen in de buurt. Hierdoor dienden de rijkere burens een groter aandeel te betalen en voelden ze zich in hun privileges bedreigd. Maar hij ziet de interactie niet helemaal negatief in, want zo ontstond er een dynamiek van onderhandeling, waarbij de buurt in ruil voor het uitvoeren van de taken tegenprestaties kon eisen.¹³⁴

¹²⁸ Deceulaer, ‘Implicaties van de straat’, pp. 123-125; 130-133.

¹²⁹ Decavele, *Gebuurtenleven*, p. 25.

¹³⁰ Van Severen, *Het gebuurte- en dekenijleven te Gent*, pp. 14-16.

¹³¹ Vervaeke, ‘De gebuurten te Gent’, p. 67.

¹³² P. Lenders, *Gent, een stad tussen traditie en verlichting (1750-1787): een institutionele benadering*, Kortrijk-Heule, 1990, p. 108.

¹³³ Johan Dambruyne, ‘Het stedelijk beleid’, p. 47.

¹³⁴ Jacobs, ‘Sociaal kapitaal’, pp. 171-175.

4. Conclusie

Het Sint-Veerleplein was een rijkere buurt van Gent tijdens de vroegmoderne periode, toch leefden er mensen uit alle sociale geledingen samen. Hoewel de resultaten van mijn onderzoek specifiek op de gebuurte van het Veerleplein betrekking hebben, zijn ze ook relevant voor andere buurten uit vroegmodern Gent. Uit vergelijkend buurtonderzoek, waarbij deze casestudy aan andere casestudies uit de buurtliteratuur werd gelinkt, bleken veel parallellen in onder meer de organisatie, reglementering, buurtstructuur en feestcultuur. De bevindingen over het bestuur en de reglementering bevestigen de conclusies uit andere buurtstudies, zoals bijvoorbeeld het spontaan ontstaan van de buurtreglementen. Hoewel er veel gelijkenissen bestonden tussen de verschillende gebuurten, werden alle bovengenoemde elementen per buurt wel op een eigen manier ingevuld, waardoor er bijvoorbeeld meer of minder inclusieve gebuurten bestonden. Dit leidde tot de vraag hoe inclusief de Sint-Veerlegebuurte was. Om dit te kunnen beantwoorden werd de participatiegraad van de gebuurte bij besluitvorming en buurtfeesten bestudeerd.

Gebuurten ontstonden uit het initiatief van samenlevende burgers, wat aangeeft dat er een sterke sociabiliteit bestond tussen mensen die op eenzelfde plek woonden. Deze werd in de vroegmoderne tijd via reglementen mee uitgebouwd en ondersteund. Hierbij aansluitend meen ik dat er in de gebuurte van het Sint-Veerleplein een hoge graad van participatie bestond, zeker op het vlak van reglementering en besluitvorming. Maar dit gold niet voor alle burens op een gelijke manier. Daarom sluit ik me aan bij onderzoekers zoals Lynch, die meent dat ook rivaliteit en exclusie een belangrijke rol speelden. Uit de bronanalyses die in dit artikel worden voorgesteld, blijkt dat de participatie in de gebuurte van het Sint-Veerleplein niet absoluut was en dat er bepaalde restricties van kracht waren op basis van leeftijd en welvaart. Het was een grote, maar selecte groep die op alle vlakken ten volle kon participeren. Bij de dekenverkiezingen en buurtvergaderingen kwam dit gemiddeld op 17%, bij het ondertekenen van de reglementen gemiddeld op 25%, op de buurtfeesten gemiddeld op 28%. Verder werden ook de dekenverkiezingen geanalyseerd. Hier meen ik dat een beperkte groep de bestuurlijke macht in handen had. Er waren steeds weinig kandidaten en ook relatief weinig stemmen. Zeker de verkiezing van de dekenin was een op voorhand uitgemaakte zaak. Er was in de bewaarde bronnen nooit sprake van meer dan één kandidate. Bovendien brachten minder mensen hun stem uit op de verkiezing van de dekenin dan bij die van de deken, wat ook aangeeft dat het eerder om een symbolische verkiezing ging dan om een volksreferendum. Toch wil ik

deze verkiezingen niet volledig relativieren. Het blijft bijzonder dat men in principe democratische stemmingen hield.

Door na te gaan hoe actief de buurtgemeenschap van Sint-Veerle nog was op het eind van het ancien régime wil ik bijdragen tot die onderzoekstraditie die de te strenge dichotomie tussen de premoderne sociabiliteit en de moderne individualiteit nuanceert. Ten eerste werd er nagegaan of deze interactie tussen gebuurte en stad er op vraag van onderaf kwam dan wel van bovenaf werd opgelegd. Zoals uit de voorgestelde debatten bleek, heerste over deze vraag de afgelopen decennia heel wat onenigheid. De verschillende onderzoekers legden elk hun eigen accent, maar algemeen genomen heerst de consensus dat de waarheid in het midden zou liggen. In de vroegmoderne tijd zou een combinatie van top-down en bottom-up impulsen bestaan hebben. Naarmate de 18de eeuw vorderde, zou dit meer en meer naar een top-down interactie geëvolueerd zijn. Uit de bronanalyse van vijf clusters van taakeenheden bleek dat op het Veerleplein ook in de tweede helft van de 18de eeuw nog sterke bottom-up impulsen bestonden. Zo bleek bijvoorbeeld uit de analyse van de organisatie van de ruimtelijke ordening en de ordehandhaving dat de buurt zelf initiatief nam en dat de taken niet enkel van bovenaf werden opgelegd. Bovendien kwam op de top-down initiatieven ook bottom-up reactie in de vorm van een briefwisseling tussen stad en buurt, waarin de buurt ook eisen stelde. Dit sluit aan op de bevindingen van Deceulaer die meende dat er uit de toegenomen interactie een onderhandelingspositie ontstond die voordelen inhield voor de buurt. Bovendien kon de buurt ook beroep doen op de stad, bijvoorbeeld bij het bemiddelen van buurtconflicten die men niet intern kon oplossen.

Tenslotte valt ook op dat het stadsbestuur meermaals dezelfde ordonnanties publiceerde of aanmaningen rondstuurde om de ordonnanties na te leven. Dit bleek bijvoorbeeld uit de bronnen over het onderhoud van de straatnaambordjes en het vrijhouden van de waterwegen. Ook bij de organisatie van de ordehandhaving viel het op dat de bepalingen van bovenaf maar weinig gehoor kregen van de stedelingen, waardoor dezelfde bepalingen en reglementen steeds opnieuw uitgevaardigd werden. Men kan zich bijgevolg afvragen in hoeverre de buurt gehoorzaamde aan het stadsbestuur. Hieruit concludeer ik dat de interactie pas echt geslaagd was wanneer de buurt echt wilde meewerken. Dit gebeurde voornamelijk als ze er zelf ook voordelen uit kon halen. Wanneer de interactie goed werkte, zoals bij de organisatie van de ruimtelijke ordening, bleek bovendien dat de buurt zelf initiatieven nam.

Ik wil concluderen dat de gebuurten in de 17de en de 18de eeuw een belangrijke rol speelden in het stedelijk leven. Bovendien was het leven in de buurt

sterk verbonden met macrogebeurtenissen in de stad, zoals het inkwartieren van soldaten, het zoeken naar oplossingen voor sociale problemen zoals armoede of het opleggen van religieuze verplichtingen. Deze verbinding ontstond ook vanuit de buurt zelf en werd niet enkel van bovenaf opgelegd. De buurt paste zelf haar reglementen aan de veranderende context aan. Net dankzij de toegenomen interactie met het stadsbestuur, konden de buurten hun stempel op de stad drukken. Wel was niet iedereen binnen de buurt even mondig en kon niet iedereen deelnemen aan deze vorm van machtsuitoefening.